

MAGDALENA JANKOWSKA
**Boom az új lengyel
 drámairodalomban**

A lengyel színházak az utóbbi években gyakrabban nyúlnak kortárs darabokhoz, mint bármikor a második világháború után. A szerzők között pedig egyre több a fiatal drámaíró. Manapság szinte minden színház repertoárjában találunk ilyen műveket – a vidéki intézményektől kezdve a varsói Nemzeti Színházig. Szívesen mutatnak be olyan drámákat is, amelyeket az adott színpadra írtak. A lakóhelyem miatt is szívemhez közelálló, J. Osterwa nevét viselő Lublini Állami Színház (Państwowy Teatr im. J. Osterwy w Lublinie) a jó nevű gdański próza- és drámaírótól, Paweł Huellétől kapott ilyen szöveget. *Sarmacja* (Szarmaták) című darabjának ősbemutatójára 2007-ben került sor. Idén viszont a gyermekirodalmat művelő lublini Grażyna Lutosławskától rendelt szövegekből állított össze előadást a színház.

A mostani konjunktúra múltba tekintésre készlet. Jó néhány évtizeden át – egészen az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltozásig – a színházművészetben politikai szempontok domináltak. Gyakran a szerző világszemlélete, magatartása is rávetült a darab megítélésére. Az ötvenes évek első felében, a szocreál uralmának idején, az eszmei hűség lényegesen többet nyomott a latban, mint a művészi érték. Ezért aztán a korabeli színházak a nagy művek helyett a „termelési” darabokat helyezték előtérbe. Az „olvadás” éveiben, Gomulka hatalomra jutása után, a színházak repertoárjában megjelentek a létező valósággal szemben kritikusabb darabok, ám a teljes művészi szabadságról szó sem lehetett, még ha – látszatra legalábbis – nagyobb volt ez a szabadság, mint a „szocialista tábor” más országaiában. A Szolidaritás mozgalma (1980–1981) egy időre utat tört az új alkotói megoldások és az egész társadalom szóhoz jutása előtt. Aztán jött a hadiállapot időszaka, amikor egyértelműen szigorodtak a szabályok az élet minden területén, így a művészetben is. Mindez hatással volt ugyan a repertoárra, ám a politika ennek ellenére nem tette teljesen tönkre a lengyel színházat.

A függőséget ott lehetett legkevésbé érzékelni, ahol a közvetített tartalmakat avantgárd forma mögé rejtették a szerzők. Krakóban Tadeusz Kantor tevékenykedett a maga Cricot 2 nevű társulatával, Wrocławban pedig Jerzy Grotowski a Laboratorium Színházzal. Az új megoldásokat kereső kísérleti együttesek eredményei nagy elismerést váltottak ki itthon is, de hamarosan az országhatárokon túl is.

A hagyományos színházakban ugyancsak születtek kiváló munkák olyan rendezők tevékenysége folytán, akik a világhírű klasszikusok bemutatása során mélyen-szántó kapcsolatot tudtak kialakítani a nézőkkel. A művek univerzális igazságát emelték ki, a jelen eseményeit a történelem, a távoli események segítségével magyarázták. Konrad Swinarski, Erwin Axer, Kazimierz Dejmek, Jerzy Jarocki, Jerzy Grotowski képesek voltak erre a külső korlátok ellenére is. Az allúzió, a rejtett utalás lett a korabeli színház alapvető fegyvere, az évtizedek óta „ezópusi beszédre” szoktatott közönség pedig hihetetlen jártasságra tett szert e téren.

Változtak azonban az idők. A „kerekasztal-tárgyalások” eredményei, az első igazi választások, a piacgazdaság okozta új kihívások, az egyenlőséget hirdető évek után láthatóan bekövetkezett társadalmi rétegződés – ez a sok-sok esemény oda vezetett, hogy az emberekben egyre nőtt a várakozás, ha nem is a Messiás, de legalább a változásokat alaposan feltáró krónikás eljövételére. A művészi szempontból meggyőző tanúságtévő művek azonban csak nem akartak megszületni. Az írók asztalfiókjai üresek voltak. Hiányoztak a változásokat dokumentáló színpadi darabok is – talán csak (az 1982 óta Amerikában élő) Janusz Głowacki figyelte nagy érdeklődéssel a kelet-európai változásokat.

Napjainkban rengeteg feladat vár a színházakra. Az ambiciózus együttesek nem akarnak lemondani a nehéz kérdések felvetésének és az emberi szellem alakításának szándékáról. Legtöbbször azonban olyan ajánlattal is rendelkezniük kell, amely a néző-kliens egyéb elvárásait is kielégíti, azaz szórakozást nyújt. Vagyis a küldetésűdat harcol itt a gazdasági szempontokkal. Nem csoda hát, hogy a színház különféle műveket keres a repertoárjához, amelyek más-más módon ábrázolják azt, ami „itt és most” történik velünk. Úgy tetszik, elkerülhetlenné vált, hogy felbukkanjanak ilyen alkotások.

Nehéz egyértelműen megállapítani, hogy ki vagy mi indította el a drámaírás lavináját, meg lehet azonban határozni néhány jelentős kezdeményezést és a mögötük álló embereket. Végezzünk e helyt rövid áttekintést!

Az új rendszernek a kortárs színházat népszerűsítő legrégebbi kezdeményezései közé tartozik az 1994-ben Kazimierz Dejmek (kiváló rendező és akkori kultuszminiszter) által életre hívott, kortárs lengyel drámák bemutatását szolgáló országos verseny (Ogólnopolski Konkurs na Wystawienie Polskiej Sztuki Współczesnej). A versenyt a mai napig a Kulturális Minisztérium készíti elő a Lengyel Színpadi Szerzők Szövetsége és a Nemzeti Színház együttműködésével. A részvétel feltétele olyan színpadi mű feldolgozása és nyilvános lengyelországi bemutatása, amelyet lengyel szerző írt az utóbbi negyven

évben. Kivételes esetben részt vehet a versenyben nem drámai alkotás feldolgozása is. Évről évre nő a résztvevők száma (lassan a százat is meghaladja), annál is inkább, mivel a pénzbeli jutalom mellett a győztes darabokat a zsűri tévéközvetítésre – legutóbb a TVP Kultura (a köztvé tematikus csatornája) programjába – is ajánlja. 2009-ben Artur Pałyga *Ostatni taki ojciec* (Az utolsó ilyen apa) című, Łukasz Witt-Michałowski rendezésében bemutatott darabja lett a győztes.

2001-ben, amikor a nagyvárosnak aligha nevezhető Radomban a Teatr Powszechny im. J. Kochanowskiego nevű színház élére Adam Sroka került, megszületett a Merész Radom (Radom Odważny) premierfesztivál ötlete, amely 2002-ben valósult meg, és öt éven át működött. A fesztivál részeként sor került olyan kísérő rendezvényekre, mint a Kortárs Dráma Pályázat, a Merész Színművek Hete, amikor is nyilvános felolvasásokon mutatták be a kiemelkedő szövegeket, valamint a bemutatott előadásoknak szentelt Merész Színművek Maratonja. Ez alatt a néhány év alatt a radomi színházban mutattak be legnagyobb számban kortárs darabokat, s számos, azóta ismertté vált drámaíró (Krzysztof Bizio, Małgorzata Owsiany, Michał Walczak) itt jelentkezett először. Két fesztiváldarabot már az első bemutató után a varsói Teatr Mały is műsorára tűzött (Krzysztof Bizio *Toksyny* és Szymon Wróblewski *Punkiet* című darabját).

2007-ben, a színházban bekövetkezett igazgatóváltással együtt a Merész Radom fesztivál átalakult a Targi Nowej Dramaturgii (Új Drámák Vására) elnevezésű rendezvényé. Ennek, az új alkotások promóciója mellett, az volt a célja, hogy alkalmat biztosítson a színészeknek a találkozásokra, tapasztalatcserékre. A szervezők olyan, kortárs drámák népszerűsítésével foglalkozó külföldi résztvevőkre is számítottak, akik aztán saját országukban megszerveznék a Lengyel Dráma Hetét. Nem tudjuk, hogy megvalósultak-e a fenti elképzelések, de a Lengyel Drámák Vására alkalmából a három nap alatt fiatal szerzők szövegeit varsói, legnicai, krakkói, radomi és gdański színházak mutatták be, s mindez a témák, a dramaturgiai megoldások és inszenizációs elképzelések érdekes áttekintését nyújtotta.

Időben párhuzamosan kezdett működni Wrocławban a kortárs drámák fórumaként az EuroDrama mint a Lengyel Kortárs Drámák Fesztiváljának (1963–1998) folytatása. Hat esztendő alatt tizennégy előadást mutattak be, vitákat, drámaírói műhelyfoglalkozásokat szerveztek. A fórumot megtisztelte jelenlétével Tadeusz Rózewicz, az idősebb költőnemzedék egyik legkiemelkedőbb képviselője, a wrocławai Teatr Polski szellemi patrónusa (ebben a színházban született meg az ottani színészek közreműködésével Rózewicz világhírű *Kar-*

totéjkjának új változata Szétszórt kartoték címmel). A fórumot az eredeti (2002-es) elképzelések szerint két-évente, a DIALOG-WROCLAW Nemzetközi Színházi Fesztivállal felváltva rendezték volna meg. A Teatr Polskinak ekkor sikerült megszerveznie egy kortárs darabokra kiírt drámapályázatot, amelynek győzteseit díjazták is, ám darabjaik bemutatására már nem került sor. 2004-ben aztán mégis csak sor került a második EuroDrama fórumra – a drámaírói műhelyfoglalkozásokat ekkor fiatal németek vezették asszisztálva az Európa ezen részében a színházművészet nesztoraként ismert Tankred Dorstnak. A legnagyobb attrakciót pedig a Dialog című, vezető színházi folyóirat által meghirdetett pályázat győztes kéziratának színrevitele jelentette. És jóllehet a rendezvény rövid életű volt, számos pozitív hozadéka lett. A Lengyel Televízió (TP) bemutatta néhány, a legfiatalabbak közé tartozó szerző darabját, két közönségdíjas mű (M. Bieliński: *Między* és M. Bajer: *Verklarte nacht*) pedig a színház repertoárjának állandó darabja lett.

Közben Paweł Miśkiewicz, az EuroDrama egyik szerzője, a wrocławai tapasztalatokra és kapcsolatokra építve, Krakkóban életre hívta az Intermediális Színházi Fórumot (Intermedialne Forum Teatru). Így jött létre a baz@rt. A Stary Teatrban egy hétig tartó rendezvényt sorozat, amelyre svájci és francia partnereket is vártak (valamint ez utóbbiak részvételét a fesztivál finanszírozásában) tanulságos konfrontáció lehetőségét hordozta magában. Az igazgató tisztában volt azzal, hogy az EuroDrama óta nagyon megváltozott a lengyel színház képe. *Akkor még új alkotókat és szövegeket kerestünk, a szerzőket szövegelemző műhelyfoglalkozásokra hívtuk. Ma már van néhány figyelemre méltó fiatal írónk, nem panaszkodhatunk új darabok hiányára. Legfeljebb amiatt aggódhatunk, hogy nem hatolnak eléggé bátran az élet és a művészet mélységeibe.* A vállalkozás ötletadójának az is komoly gondot okozott, hogy a lengyel színház közreműködésével új kifejezési eszközöket fedezzen fel akár úgy is, hogy különféle művészeti ágakat kapcsol egybe – színpadi műveket a cirkusszal, színházzal, performansszal, videoarttal.

A kifejezési eszközök keverése azt a célt szolgálta, hogy megszűnjön a magas művészetre (art) és az alacsony művészetre (bazar) történő felosztás. És bár a szervezők elsősorban az új inszenizációs eszközökre fordítottak különös figyelmet, a kommentátorok körében a legnagyobb visszhangot azok a pályázatokon nyertes lengyel darabok keltették, amelyeket nagyon fiatal rendezők rendeztek és egészen pályakezdő (gyakran még főiskolás) színészek adták elő. Igaz, hogy Michał Walczak, Małgorzata Owsiana, Anna Bocian és

Paweł Sala műveit meglehetősen sok kritika érte mint a francia partnerek drámáinál kevésbé pontos és kifejező darabokat, a színháztermet ennek ellenére tömegesen töltötték meg fiatal nézők, a baz@rt után pedig a krakói Sary Teatr műsorán maradt három darab: Noelle Renaude-tól a *Pani Ka Magdalena* Ostrokólska rendezésében, Paweł Salától a *Gang Bang* Krzysztof Jaworski rendezésében és Małgorzata Owsianától a *Komponenty* Michał Borczuch rendezésében. A színházban szokatlan pezsgés indult meg.

A lengyel színházi életet befolyásoló intézmények között feltétlenül említést érdemel a Laboratorium Dramatu, amely Varsóban jött létre 2003-ban a Nemzeti Színház (Teatr Narodowy) mellett, 2005-től pedig a Színházi Szerzők Társasága (Towarzystwo Autorów Teatralnych) mellett működik. Az ötlet atyja Tadeusz Słobodzianek dramaturg, rendező, színházi kritikus és producer, a Teatr Wierszalin és a lódzi Teatr Nowy sikerének egyik letéteményese. A Laboratorium Dramatu kísérleti drámafeldolgozási módszerekkel foglalkozik. A drámaírók és rendezők társaságában hetente ismétlődő műhelyfoglalkozások keretében a résztvevők új darabokat olvasnak fel és találkoznak a szerzőkkel. A szövegek elemzése a találó téma, a dramaturgiai hibák és az új megoldások szemszögéből történik. A munka következő szakaszában a javított szöveget olvassák fel színészek közreműködésével és rendezői segédlettel. Ezt a műhelyfoglalkozást ugyancsak vita követi. Az utolsó szakaszban az adott előadást különféle varsói színpadokon mutatják be hivatásos rendezők és színészek részvételével. Néhány darab ezek közül már bekerült a varsói Teatr Narodowy repertoárjába, hármat a Narodowy Sary Teatr mutatott be, tízegynehányat pedig varsói, szczecini, wałbrzychi, Zielona Góra-i, legnicai színházakban láthattak a nézők. A Laboratorium Dramatu ezenkívül a kortárs lengyel dráma legnagyobb bázisát is gondozza (több mint száz szerző több száz darabját, némelyeket több változatban is). Internetes portáljuk dokumentálja a Laboratorium Dramatu tevékenységét.

A 2003/2004-es évadban a Grzegorz Jarzyna – a bemutatkozása (1997) óta hírneves rendező – által a varsói Teatr Rozmaitości mellett létrehozott Studium Dramatopisarskie később a Teren Warszawa nevet kapta, itt valósította meg Jarzyna mint igazgató a TR/PL projektet. Ennek a rejtjeles elképzelésnek az a célja, hogy dramaturgiai formát keressen a lengyel színháznak. Drámaírók és rendezők vesznek benne részt. A TR/PL keretében eddig öt premiert rendeztek, s ezek valóban élénk esztétikai vitát váltottak ki.

A kortárs lengyel színházművészetnek szentelt elképzelések egyik új ötletgazdája a poznani Teatr Polski.

A 2008-ban meghirdetett „A Valóság Metaforái” (Metafory Rzeczywistości) pályázat újra a drámaírókra hívja fel a figyelmet, mert az ő szavuk az, ami megváltoztathatja, ábrázolhatja a világot, gazdagíthatja valóságismeretünket. Feladatai közé tartozott annak bemutatása is, hogy a jó szöveg nem jelent automatikusan sikeres színpadi megvalósítást. Ebben döntő szerepe van a szerző, a rendező és a színészek együttműködésének, valamint a közönség végső ítéletének. A szervező olyan szövegeket várt, amelyeket a társadalmunkban végbemenő folyamatok mélyreható megfigyelése, valamint a konfliktusok felfedezésének és ábrázolásának képessége jellemez. A projekt egyik alapvető célkitűzése volt ezen kívül az, hogy a beérkezett munkákat az irodalmi konvenciók felhasználásának szempontjából ítélje meg. Ennek érdekében megteremtették a feltételeket ahhoz, hogy a kitüntetett alkotók, rendezők és a Teatr Polski színészei között együttműködés jöjjön létre, s közösen foglalkozzanak a színpadra állítható szövegekkel. Az első pályázat eredményeként olyan döntés született, hogy Małgorzata Sikorska-Miszczuk *Walizka* és Piotr Rowicki *Mykwa* című, nyertes drámája bekerül a 2009-es szezon második felének műsortervébe.

A színházi tevékenységet a bemutatókkal azonos visszhangot keltő könyvkiadás kísérte. Ezek a könyvek megörökítették és a fesztiválközönségnél szélesebb körben népszerűsítették a legújabb drámatermést. 2003-ban jelent meg a legújabb lengyel drámákat tartalmazó antológia az ismert kritikus és publicista, Roman Pawłowski válogatásában. A *Pornó nemzedék és más izléstelen színházi alkotások (Pokolenie porno i inne niesmaczne utwory teatralne)* címet viselő könyv tíz, 2000 után írt drámát tartalmaz. A szerzők ugyan nem tartoznak azonos nemzedékhez, hőseik viszont a harmincasok generációját képviselik – azokat, akik közvetlenül 1989 után léptek felnőtt korba. Roman Pawłowski a vele készült interjúkban elismerte, hogy *minden úgy 2000 körül kezdődött, amikor Adam Sroka életre hívta Radomban a legújabb drámák pályáztatására alkalmas „Merész Radom” fesztivált. Rutinszerűen felhívtam Sroka igazgatót, hogy az eredményekről kérdezzem, s azt a választ kaptam, hogy a pályázatra több mint kétszáz szöveg érkezett. Azt kértem, küldjék el nekem a legjobbkat, s másnap kaptam egy több kilogramm súlyú csomagot. Egy hétig ki sem mozdultam otthonról, elolvastam húsz kéziratot. Éppen influenzás voltam, de napról napra egyre jobban elfeledkeztem a betegségről, annyira lekötött az olvasás. A szerzők nem törekedtek arra, hogy szabályosan szerkesztett színpadi művet írjanak, darabjaikkal közvetlenül reagáltak a valóságra, a lengyel életben fellelhető mocsokra, groteszk jelenségekre. Bebizo-*

nyitották, hogy a kortárs dráma krízisét évek óta hangoztató állítás aktualitását veszítette.

Az antológia, a szakmai lapokban megjelent kritikus hangvételű recenziók ellenére, bestseller lett, így aztán 2006-ban megjelent a folytatása is *Made in Poland* címmel. Ez kilenc darabot tartalmazott, a második rész szerzőinek többsége Tadeusz Słobodzianeknél, a Laboratorium Dramatu mellett kezdte pályafutását. A kötetben többek között Magdalena Fertacz, Joanna Owsianko, Dana Łukasińska, Tomasz Man, Tomasz Kaczmarek és Roberta Bolesto műveivel találkozunk.

A radomi színház, hogy összegezze az öt fesztivál tevékenységét, amelynek eredményeként a lengyel színházak több mint húsz darabot állandóan játszanak, könyvet adott ki *Merész Radom. Új Drámák Fesztiválja (Radom Odważny. Festiwal Nowej Dramaturgii)* címmel. 2005-ben megjelent az ugyanezen szerzőcsoportnak szentelt *Visszhangok, replikák, rögeszmék. Új lengyel drámák antológiája (Echa, repliki, fantazmaty. Antologia nowego dramatu polskiego)* című kötet. A válogatást Małgorzata Sugiera, a Jagelló Egyetem teatrológia-professzora végezte. A szerzők között Michał Bajer, Jan Klata, Marek Kochan, Jacek Papis, Monika Powalisz, Maria Spiss, Michał Walczak, Szymon Wróblewski névvel találkozhatunk. Ezek a szerzők Małgorzata Sugiera szerint az utóbbi évek legjobb szerzői közé tartoznak. Díjakat nyertek az EuroDrama és a Merész Radom fesztivál, a Kulturális Minisztérium, valamint a

TR Warszawa mellett működő Dramatopisarskie Studium drámaírói pályázatain. A legfontosabb azonban az, hogy nem íróasztal mögött ülve írnak, hiszen többségük már valamely színházhoz tartozik – rendeznek, dramaturgként, színészként dolgoznak. Napjainkban elsősorban alkotó energiájuk és jövőjük alakulása érdekel bennünket, ezért szeretnénk azt bemutatni, hogy miről és miként írnak éppen most. A varsói Teatr Rozmaitość szintén megjelentetett (2006-ban) egy drámakötetet, a baz@art alkalmából pedig a Księgarnia Akademicka adott ki egy két kötetes francia drámaantológiát.

A címben is említett boom következménye lehetett a Gdyniai Dráma-Díj (Gdyniska Nagroda Dramaturgiczna) 2007-es megalapítása is. Ez a díj, amely a gdyniai Witold Gombrowicz Színház által szervezett RaPort elnevezésű kortárs drámafesztivál folyománya, színpadi művek írására ösztönöz.

Mit eredményeztek a felsorolt pályázatok és fesztiválok? Az írással foglalkozóknak saját alkotóerejükbe vetett hitet. A színházaknak repertoárjuk gazdagításának lehetőségét. A közönségnek pedig azt, hogy olyan, saját életükből ismert dolgokat láthatnak, amelyekben napjaink valóságának új problémáit ismerhetik fel. A történelem rostája egyszer majd kirostálja ebből a magmából az aranyrögöt... Ez a remény jelenti az alkotók és a kultúraszervezők minden erőfeszítésének alapját.

Szenyán Erzsébet fordítása

